

مقاله پژوهشی - فصلنامه علمی رهیافت

سال نوزدهم، شماره ۷۲، پاییز ۱۴۰۴
صفحه ۲۴۳ تا ۲۶۸

بررسی تعهدات دولت ایران در قبال حقوق بنیادین ساکنان مناطق

جنگی در اثر حوادث ناشی از تسلیحات باقی مانده از دفاع مقدس

دانشجوی دکتری حقوق عمومی، دانشگاه تهران، پردیس البرز، تهران، ایران

سیده فاطمه اجاق

استادیار گروه حقوق عمومی دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه تهران،
تهران، ایران

رضا طجرلو *

دانشیار گروه حقوق عمومی، دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه تهران، تهران،
ایران

احمد مومنی راد

چکیده

مین‌های زمینی و مهمات منفجر نشده باقی مانده از جنگ، همچنان یکی از جدی‌ترین تهدیدات علیه امنیت انسانی، سلامت عمومی و توسعه پایدار در مناطق مرزی ایران، بویژه استان‌های غربی و جنوب غربی کشور، محسوب می‌شوند. این پژوهش با هدف تحلیل وضعیت حقوقی، نهادی و انسانی مرتبط با مین‌ها در ایران، و تبیین تعهدات دولت جمهوری اسلامی ایران در چارچوب حقوق عمومی طراحی شده است. پرسش اصلی تحقیق آن است که: «مین‌های زمینی چه آثار و پیامدهایی برای حقوق بنیادین قربانیان در ایران داشته اند و دولت جمهوری اسلامی ایران چه تعهداتی در زمینه مقابله با این آثار برعهده دارد؟» فرضیه تحقیق بر آن است که اقدام علیه مین، نه تنها یک ضرورت انسانی و بشردوستانه، بلکه یک الزام حقوقی مبتنی بر اصول قانون اساسی، میثاق‌های بین‌المللی و تعهدات عرفی دولت ایران است. روش تحقیق، توصیفی تحلیلی با بهره‌گیری از منابع کتابخانه‌ای، گزارش‌های رسمی سازمان‌های بین‌المللی و داده‌های میدانی نهادهای داخلی بوده است. یافته‌ها نشان می‌دهد که علاوه بر آسیب‌های جسمی، روانی و معیشتی ناشی از مین، خلأهای حقوقی و نهادی قابل توجهی در زمینه حمایت از قربانیان، پاک‌سازی مناطق آلوده و پاسخگویی دولت مشاهده می‌شود.

کلیدواژه‌ها: مین، حقوق بنیادین، حق حیات، قربانیان مین، ایران، تعهدات بین‌المللی، توسعه انسانی.

* نویسنده مسئول: rtajarlou@ut.ac.ir

تاریخ تایید: ۱۴۰۴/۰۸/۰۹

تاریخ دریافت: ۱۴۰۴/۰۶/۰۲

The Islamic Revolution Approach Quarterly

Vol. 19, No.72, Fall 2025, P 243-268

rahyaftjournal.ir

State Obligations of the Islamic Republic of Iran toward the Fundamental Rights of Residents in War-Affected Areas Resulting from Landmines and Explosive Remnants of War

Sayyede Fatemeh Ojagh

Ph.D. Student in Public Law, University of Tehran, Alborz Campus, Tehran, Iran

Reza Tajarlu *

Assistant Professor, Department of Public Law, Faculty of Law and Political Science, University of Tehran, Tehran, Iran

Ahmad Momeni Rad

Associate Professor, Department of Public Law, Faculty of Law and Political Science, University of Tehran, Tehran, Iran

Abstract

Landmines and explosive remnants of war (ERW) remain among the most persistent threats to human security, public health, and sustainable development in Iran's post-war regions, particularly in the western and southwestern border provinces. This article examines the legal, institutional, and human rights dimensions of landmine contamination in Iran and analyzes the obligations of the Islamic Republic of Iran toward the fundamental rights of affected populations

* Corresponding Author: rtajarlou@ut.ac.ir

How to Cite: Ajag, S. F., Tajarlu, R., Momeni Rad, A. (2025). State Obligations of the Islamic Republic of Iran toward the Fundamental Rights of Residents in War-Affected Areas Resulting from Landmines and Explosive Remnants of War, *The Islamic Revolution Approach Quarterly*, 19(72), 243-268

Date Received: 24 August 2025 Date Accepted: 30 October 2025

within the framework of public law and international human rights. The central research question asks how landmines have impacted the fundamental rights of victims in Iran and what legal obligations the Iranian state bears in addressing these consequences. The study hypothesizes that mine action constitutes not only a humanitarian necessity but also a binding legal obligation derived from constitutional principles, international human rights treaties, and customary international law, regardless of Iran's non-accession to certain mine-related conventions. Employing a descriptive–analytical methodology based on legal documents, international reports, and empirical studies, the findings reveal significant physical, psychological, socio-economic, and environmental harms, alongside notable legal and institutional gaps in victim assistance, mine clearance, and governmental accountability.

Keywords: Landmines; Explosive remnants of war; Fundamental rights; Right to life; Right to health; Environmental rights; State obligations; Iran; Public law

Introduction

Landmines and explosive remnants of war represent one of the most enduring legacies of armed conflict, posing long-term threats to civilian populations long after hostilities have ceased. Unlike conventional weapons whose effects are temporally limited, landmines remain active for decades, continuing to cause death, injury, displacement, and socio-economic disruption. In the Islamic Republic of Iran, the eight-year Iran–Iraq War left vast areas of the western and southwestern border regions contaminated with landmines, a condition that continues to affect provinces such as Ilam, Kermanshah, Khuzestan, Kurdistan, and West Azerbaijan. These remnants of war have generated sustained violations of fundamental rights, including the rights to life, health, security, livelihood, and a healthy environment. This article seeks to situate mine action within the broader framework of public law and human rights, arguing that state responsibility extends beyond technical clearance operations to encompass comprehensive legal and institutional obligations toward affected populations.

Materials and Methods

The study adopts a descriptive–analytical legal methodology. Primary

sources include the Constitution of the Islamic Republic of Iran, relevant domestic laws, and international legal instruments such as the International Covenant on Civil and Political Rights, the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights, and the Convention on the Rights of Persons with Disabilities. Secondary sources consist of scholarly legal analyses, reports by international organizations such as the ICRC, UNMAS, GICHD, and Landmine Monitor, as well as empirical public health studies conducted in mine-affected Iranian provinces. The analytical framework is grounded in the tripartite typology of state obligations—respect, protect, and fulfill—which allows for a systematic assessment of Iran’s duties in relation to landmine contamination and its consequences.

Discussion

The findings demonstrate that landmine contamination in Iran produces multifaceted harms. Beyond immediate physical injuries and fatalities, landmines generate long-term psychological trauma, economic deprivation, forced migration, and environmental degradation. These impacts directly implicate constitutionally protected rights, including the right to life and security (Article 22), the right to health and social security (Article 29), and the right to a healthy environment (Article 50). From a human rights perspective, the continued presence of landmines constitutes a structural threat to human dignity and equality, disproportionately affecting marginalized border communities.

Although Iran has not acceded to the Ottawa Convention banning anti-personnel mines, the analysis shows that this non-accession does not absolve the state of legal responsibility. Customary international humanitarian law, together with binding human rights treaties ratified by Iran, imposes obligations to prevent foreseeable threats to life, provide medical care and rehabilitation to victims, and adopt positive measures to ensure public safety. The Convention on the Rights of Persons with Disabilities further reinforces the duty to provide comprehensive rehabilitation, social inclusion, and access to justice for landmine survivors.

Institutionally, the study identifies significant shortcomings. While bodies such as the Iran Mine Action Center and various military and civilian agencies are involved in clearance and risk management, the absence of a comprehensive national mine action law has resulted in fragmented governance, limited transparency, and weak accountability mechanisms. Victim assistance remains dispersed across multiple

institutions without an integrated framework for compensation, rehabilitation, and social reintegration. Moreover, limited engagement with civil society and international mine action actors has constrained access to technical expertise and external oversight.

Conclusion

This research concludes that mine action in Iran must be understood as a core obligation of public law rather than a discretionary humanitarian activity. The Iranian state bears a duty to respect fundamental rights by avoiding policies that perpetuate landmine risks, to protect citizens by regulating and supervising all actors involved in mine clearance and development activities, and to fulfill rights through proactive measures such as systematic clearance, victim assistance, public education, and environmental rehabilitation. Addressing existing legal and institutional gaps requires the adoption of a comprehensive national mine action law, the establishment of independent and transparent oversight mechanisms, enhanced access to justice and compensation for victims, and consideration of accession to relevant international conventions. Only through a rights-based, accountable, and integrated approach can Iran effectively mitigate the long-term human and social costs of landmines and uphold the dignity and security of affected populations.

مقدمه

مین‌های زمینی و مهمات منفجر نشده باقی مانده از جنگ، از ماندگارترین تهدیدات برای امنیت انسانی و کرامت بشر در مناطق پساجنگی محسوب می‌شوند. برخلاف تسلیحات متعارف که معمولاً در چارچوب زمانی یک درگیری فعال مورد استفاده قرار می‌گیرند، مین‌ها دهه‌ها پس از پایان جنگ نیز به کشتار، معلول‌سازی، تهدید امنیت عمومی و اختلال در توسعه پایدار ادامه می‌دهند. در جمهوری اسلامی ایران، جنگ تحمیلی هشت‌ساله با عراق، بویژه در مناطق مرزی غرب و جنوب غربی، موجب آلودگی گسترده به مین‌های زمینی شده است؛ موضوعی که تا امروز نیز آثار انسانی، اقتصادی، زیست‌محیطی و اجتماعی آن ادامه دارد. در سطح بین‌المللی، تلاش‌های گسترده‌ای برای مبارزه با گسترش و پیامدهای انسانی مین‌ها صورت گرفته است. کنوانسیون‌های متعددی چون کنوانسیون منع مین‌های ضدنفر (اتاوا، ۱۹۹۷)، پروتکل دوم اصلاح‌شده (۱۹۹۶) به عنوان پیوست کنوانسیون سلاح‌های متعارف (CCW) و اصول عرفی حقوق بین‌الملل بشردوستانه و حقوق بشر، مجموعه‌ای از قواعد الزام‌آور یا هنجاری را برای دولت‌ها در جهت ممنوعیت استفاده، ذخیره‌سازی و انتقال این سلاح‌ها، پاک‌سازی مناطق آلوده، و حمایت از قربانیان تدوین کرده‌اند. افزون بر آن، در دهه‌های اخیر، رویکرد حقوق محور به اقدام علیه مین، پیوندهای عمیقی با حوزه حقوق عمومی و حقوق بنیادین شهروندان یافته است؛ به گونه‌ای که مین‌زدایی و حمایت از قربانیان، نه تنها الزامی اخلاقی یا فنی، بلکه تعهدی حقوقی در قبال حق بر حیات، سلامت، امنیت، محیط زیست و کرامت انسانی تلقی می‌شود. با وجود این تحولات در نظام حقوق بین‌الملل، جمهوری اسلامی ایران هنوز به برخی از کنوانسیون‌های اصلی مانند کنوانسیون اتاوا نپیوسته است. با این حال، تعهدات حقوقی ایران در زمینه اقدام علیه مین را نمی‌توان صرفاً بر مبنای الحاق یا عدم الحاق به یک معاهده سنجید، بلکه این تعهدات باید در بستر وسیع‌تری شامل اصول قانون اساسی، میثاق‌های جهانی که ایران بدان‌ها پیوسته، کنوانسیون حقوق افراد دارای معلولیت، قواعد عرفی و الزامات ناشی از مسئولیت دولت در قبال حقوق شهروندان تحلیل شود. در واقع با وجود گسترده‌گی اقدامات اجرایی و نهادهای متعدد فعال در حوزه مین‌زدایی در ایران، مسئله اصلی نه فقدان فعالیت، بلکه فقدان یک صورت‌بندی حقوقی روشن از تعهدات دولت در قبال پیامدهای انسانی مین‌هاست. رویکرد غالب، عمدتاً فنی، امنیتی یا حمایتی حداقلی بوده و کمتر به این پرسش پرداخته شده است که آیا استمرار وضعیت موجود، خود می‌تواند به عنوان نقض تعهدات ایجابی دولت در قبال حقوق بنیادین شهروندان تلقی شود یا خیر. از این منظر، مین‌ها نه فقط میراثی از جنگ، بلکه یک مسئله زنده حقوق عمومی‌اند که دولت را در برابر مسئولیت پاسخگویی، پیشگیری و جبران ساختاری قرار می‌دهند. از این منظر، پرسش بنیادینی که این

پژوهش در پی پاسخگویی به آن است، آن است که تعهدات حقوقی دولت جمهوری اسلامی ایران در زمینه اقدام علیه مین‌های زمینی، در چارچوب حقوق عمومی و حقوق بنیادین شهروندان، چگونه قابل تحلیل است و چه لوازم حقوقی و نهادی‌ای برای ایفای مؤثر این تعهدات باید مدنظر قرار گیرد؟ در این راستا، مقاله حاضر با بهره‌گیری از منابع حقوقی بین‌المللی، اسناد داخلی، گزارش‌های نهادهای بشردوستانه، و تحلیل‌های پژوهشگران حوزه حقوق عمومی و حقوق بشر، تلاش می‌کند تصویری جامع از وضعیت ایران در این زمینه ارائه داده، خلأهای حقوقی و نهادی را شناسایی کند و پیشنهادهاتی برای تقویت رویکرد حقوق‌محور در اقدام علیه مین ارائه دهد.

پیشینه تحقیق

ویسی، سمن‌الله و گرجی ازندریانی، علی‌اکبر (۱۳۹۸). مقاله «حق بر سلامت در قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران» در این مقاله، نویسندگان به بررسی مبانی نظری و حقوقی «حق بر سلامت» به عنوان یکی از حقوق بنیادین شهروندان در جمهوری اسلامی ایران پرداخته‌اند. آن‌ها با تمرکز بر اصول قانون اساسی، بویژه اصل بیست‌ونهم، استدلال می‌کنند که دولت جمهوری اسلامی ایران موظف است بدون تبعیض، شرایط لازم برای بهره‌مندی همه شهروندان از خدمات بهداشتی و سلامت را فراهم کند. این حق بصورت فراگیر و بدون وابستگی به نژاد، مذهب یا باورهای سیاسی تعریف شده و شامل زیرشاخه‌هایی چون خدمات پزشکی، تغذیه کافی، مسکن مناسب و محیط زیست پاک است. هرچند در این مقاله به مصادیق خاص مانند مناطق آلوده به مین یا قربانیان جنگ اشاره‌ای نشده، اما تحلیل حقوقی ارائه شده از حق سلامت در قانون اساسی، چارچوبی نظری و قانونی فراهم می‌آورد که می‌تواند در تحلیل مسئولیت دولت نسبت به ساکنان مناطق جنگ‌زده مورد استفاده قرار گیرد. از این جهت، مقاله حاضر بصورت غیرمستقیم با موضوع تحقیق شما مرتبط می‌شود و مبنای مفیدی برای درک قلمرو حق سلامت در چارچوب حقوق ایران فراهم می‌آورد.

بیگ‌زاده، (۱۳۷۶). مقاله «مین‌های زمینی: از ضرورت تا بشردوستی». این مقاله از نخستین آثار تحلیلی در حوزه حقوقی مین‌های زمینی در ایران است. نویسنده با بررسی ابعاد بین‌المللی و داخلی موضوع، به این نتیجه می‌رسد که ایران در مواجهه با بحران مین، از نبود قانون‌گذاری ملی منسجم رنج می‌برد. او تأکید دارد که از منظر حقوق بشردوستانه، مین‌گذاری گسترده در دوران جنگ تحمیلی اکنون تبدیل به تهدیدی دائمی علیه امنیت انسانی شده و دولت موظف به اتخاذ تدابیر بازدارنده، جبرانی و حمایتی است. مقاله بیگ‌زاده همچنان یکی از منابع پایه‌ای و معتبر در این زمینه محسوب می‌شود و در بسیاری از مطالعات حقوقی و امنیتی ارجاع یافته است. برای تحلیل حقوق بنیادین همچون امنیت و سلامت، این مقاله پایه مهمی فراهم می‌کند.

سروش و همکاران (۲۰۱۰) در مقاله «زن؛ قربانی خاموش مین در ایران پس از جنگ»، به بررسی ابعاد جنسیتی آسیب‌های ناشی از مین پرداخته‌اند. آنان نشان می‌دهند که زنان، بویژه در مناطق مرزی چون کردستان، ایلام و خوزستان، با محدودیت‌های مضاعف مواجه هستند: از سویی با تهدید فیزیکی مین و از سوی دیگر با بی‌توجهی نظام خدمات‌رسانی و درمانی. نویسندگان این مقاله با بهره‌گیری از مصاحبه‌های میدانی و تحلیل حقوقی، وضعیت دولت ایران را در اجرای اصل ۲۹ قانون اساسی و الزام به تأمین خدمات بهداشتی و درمانی ارزیابی کرده‌اند. این مقاله نشان می‌دهد که قربانیان زن مین، از مصادیق بارز نقض حقوق بنیادین بویژه حق سلامت هستند و مسئولیت دولت در قبال آن‌ها تقویت نشده است. این یافته‌ها، برای تحقیق حاضر که بر حقوق سلامت و امنیت تأکید دارد، مستقیماً قابل استفاده‌اند.

مرکز بین‌المللی بررسی مین‌های زمینی (۲۰۲۲) در گزارش «پاکسازی مین‌ها: ایران» (به تحلیل اقدامات دولت جمهوری اسلامی ایران در مقابله با مین‌های باقی‌مانده از جنگ تحمیلی پرداخته است. این گزارش با تأکید بر وسعت مناطق آلوده و تأخیرهای موجود در روند پاکسازی، نقش نهادهایی مانند وزارت دفاع، IRMAC و سازمان مدیریت بحران را بررسی می‌کند. بر اساس این مستند، نبود شفافیت در داده‌ها، نبود قانون جامع، و مشارکت محدود سازمان‌های غیردولتی از جمله چالش‌های جدی نظام اجرایی ایران در این حوزه است. در بخش‌هایی از گزارش به رابطه میان پاکسازی مین و تحقق حقوق بشری از جمله امنیت و سلامت عمومی نیز اشاره شده است. این تحلیل، برای تحقیق حاضر در زمینه تعهدات حقوقی دولت نسبت به حقوق بنیادین ساکنان مناطق جنگی، اهمیت کلیدی دارد.

فتح‌اللهی و همکاران (۲۰۲۰) در مقاله‌ای با عنوان «بررسی پیامدهای مرتبط با سلامت ناشی از انفجار مین در چهار دهه گذشته (۱۹۷۹-۲۰۱۶) در استان کردستان» با استفاده از روش مقطعی-گذشته‌نگر، آثار انسانی مین‌ها را ارزیابی کرده‌اند. یافته‌های تحقیق که بر اساس ۴۱۰ پرسش‌نامه گردآوری شده از بازماندگان یا خانواده قربانیان به دست آمد، نشان می‌دهد ۳۲٫۱٪ از انفجارها منجر به مرگ فوری و ۶۷٫۹٪ به معلولیت‌هایی نظیر قطع عضو، نابینایی یا ناشنوایی انجامیده‌اند. شایع‌ترین آسیب، قطع عضو با سهم ۶۳٪ بود. عوامل جمعیتی مانند محل سکونت، سطح تحصیلات و وضعیت شغلی با شدت آسیب رابطه معنادار داشتند. پژوهش تأکید دارد که پاکسازی مناطق آلوده و آموزش آگاهی از مین، همراه با توان‌بخشی جسمی و اجتماعی، برای حمایت از بازماندگان ضروری است.

مرور مطالعات پیشین نشان می‌دهد که پژوهش‌های موجود در حوزه مین‌های زمینی در ایران، عمدتاً بر پیامدهای فنی، پزشکی یا اجتماعی تمرکز داشته‌اند و کمتر به تحلیل ساختاری مسئولیت دولت در چارچوب حقوق عمومی پرداخته‌اند. مقاله محمدزاده با طرح مفهوم «پیامدهای ناخواسته اجتماعی»، نشان می‌دهد که سیاست‌های فاقد طراحی حقوقی، می‌تواند به

بازتولید فقر، ناامنی و طرد اجتماعی قربانیان منجر شوند؛ امری که مسئولیت دولت را از سطح اقدام اجرایی به سطح پاسخگویی حقوقی ارتقاء می‌دهد. همچنین، پژوهش طهماسبی با تأکید بر الگوی حمایت ترمیمی از کودکان قربانی مین، آشکار می‌سازد که رویکردهای جبرانی صرف، پاسخگویی ابعاد کرامتی، روانی و اجتماعی حقوق بنیادین نیستند. بر این اساس، خلأ اصلی در ادبیات موجود، فقدان یک تحلیل تلفیقی میان حقوق عمومی، حقوق بنیادین و سیاست‌گذاری مین‌زدایی است؛ خلأیی که مقاله حاضر در پی پر کردن آن است.

۱-۲ نوآوری تحقیق

نوآوری این تحقیق در ارائه رویکردی تلفیقی میان حقوق عمومی و حقوق بشر در تحلیل اقدام علیه مین‌های زمینی است. برخلاف بسیاری از پژوهش‌های موجود که این مسئله را صرفاً از منظر فنی یا بشردوستانه بررسی کرده‌اند، این مطالعه نشان می‌دهد که مین‌زدایی بخشی از تعهدات بنیادین دولت در چارچوب حقوق عمومی است و با اصولی چون حق حیات، عدالت اجتماعی، پاسخگویی و ساختار نهادی پیوند دارد. همچنین، این تحقیق با تأکید بر تعهدات دولت جمهوری اسلامی ایران حتی در غیاب الحاق به کنوانسیون اتاوا، و با بهره‌گیری از اسناد الزام‌آور مانند میثاق‌های بین‌المللی و کنوانسیون حقوق افراد دارای معلولیت، سطحی عمیق‌تر از مسئولیت دولت را تحلیل می‌کند. تمرکز بر آثار مین بر حقوق بنیادین قربانیان، از جمله حق سلامت، آموزش و محیط زیست سالم، و تحلیل نهادی خلأهای ساختاری موجود در ایران از دیگر نوآوری‌های پژوهش است. این مطالعه به‌صورت نظام‌مند، ابعاد حقوقی، نهادی و اجتماعی اقدام علیه مین را در قالب یک چارچوب منسجم بررسی کرده و تصویری دقیق از الزامات حقوقی دولت در این زمینه ترسیم می‌نماید.

۳- چارچوب نظری

در پژوهش‌های حقوقی، بویژه در حوزه‌هایی که با حیات و کرامت انسان پیوند مستقیم دارند، بهره‌گیری از چارچوب نظری روشن امری ضروری است. چارچوب نظری به‌منزله ستون فکری تحقیق، امکان تحلیل نظام‌مند مفاهیم، تبیین روابط میان متغیرها، و ارزیابی دقیق تعهدات دولت را فراهم می‌سازد. در این مقاله، که به بررسی تعهدات دولت ایران در قبال حقوق بنیادین قربانیان مین‌های زمینی می‌پردازد، چارچوب نظری با تکیه بر نظریه‌های حقوق بنیادین بشر، بویژه سه‌گانه‌ی «احترام، حمایت و تحقق» تعهدات دولتی، و اسناد حقوق بین‌الملل همچون میثاق‌های حقوق مدنی و اقتصادی، مبنای تحلیل قرار می‌گیرد. این چارچوب کمک می‌کند تا اقدام علیه مین نه فقط در بُعد فنی، بلکه در بستر تعهدات حقوقی و مسئولیت‌های عمومی دولت بررسی شود.

۱-۳ نظریه حقوق بنیادین انسانی

حقوق بنیادین انسانی در ادبیات حقوق عمومی و حقوق بشر جایگاه مرکزی دارد. این حقوق به عنوان حقوق ذاتی و غیرقابل سلب، در طول تاریخ اندیشه سیاسی و حقوقی، محور بسیاری از تحولات بوده‌اند. ریشه‌های آن به نظریه‌های حقوق طبیعی در آثار جان لاک و ژان ژاک روسو بازمی‌گردد؛ لاک حق حیات، آزادی و مالکیت را حقوقی می‌داندست که دولت‌ها صرفاً برای حمایت از آنها شکل می‌گیرند. روسو نیز در قرارداد اجتماعی بر این باور بود که انسان‌ها با واگذاری بخشی از آزادی‌های خود به حاکمیت، به دنبال حفظ امنیت و منافع عمومی هستند (روسو، ۱۳۹۷). کانت با طرح مفهوم کرامت انسانی، تأکید می‌کرد که هر انسان باید به عنوان غایت و نه وسیله تلقی شود. این مبانی در سده بیستم در اسناد بین‌المللی حقوق بشر منعکس شد؛ از جمله اعلامیه جهانی حقوق بشر ۱۹۴۸ که در مواد ۳ و ۲۵ به حق حیات، امنیت فردی و سطح مناسب زندگی اشاره دارد (United Nations, 1948). همچنین میثاق بین‌المللی حقوق اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی ۱۹۶۶ در ماده ۱۲ حق هر فرد بر بالاترین استاندارد قابل دستیابی سلامت جسمی و روانی را به رسمیت می‌شناسد (UN, 1966).

در چارچوب نظری حقوق بشر، تحلیل تعهدات سه‌گانه دولت‌ها—یعنی احترام، حمایت و تحقق—نقشی کلیدی در درک مسئولیت‌های حقوقی دولت نسبت به حقوق بنیادین ایفا می‌کند. این تقسیم‌بندی که نخستین بار به‌طور منسجم توسط هنری شو^۱ در کتاب «حقوق پایه: معیشت، رفاه و سیاست خارجی ایالات متحده» ارائه شد، به یکی از ارکان تبیینی در ادبیات حقوق بشر تبدیل شده است. این چارچوب نه فقط برای تحلیل حق بر حیات و معیشت، بلکه برای سایر حقوق بنیادین همچون سلامت، امنیت و محیط زیست نیز به کار رفته است (Nickel, 2007; Steiner et al, 2013).

نخست، «تعهد به احترام» ناظر به آن است که دولت خود باید از هرگونه اقدام مستقیم یا غیرمستقیم برای نقض حقوق افراد خودداری کند. به بیان دیگر، دولت نباید خود عامل نقض حق بر سلامت، محیط زیست یا امنیت باشد، مانند عدم انجام پاکسازی مین‌ها در مناطقی که می‌داند شهروندان در معرض خطر قرار دارند. بی‌عملی آگاهانه دولت در این زمینه می‌تواند مصداق نقض تعهد به احترام باشد (Shue, 2020: 60).

دوم، «تعهد به حمایت» به این معناست که دولت موظف است از افراد در برابر نقض حقوق‌شان توسط اشخاص ثالث (اعم از شرکت‌ها، گروه‌های شبه‌نظامی، یا سایر شهروندان) حمایت کند. در موضوع مین‌های باقی‌مانده از جنگ، این بدان معناست که دولت باید با تصویب قوانین و نظارت دقیق، مانع از آن شود که شرکت‌های صنعتی، نظامی یا عمرانی، بدون

¹ - Shue

رعایت تدابیر ایمنی لازم، جان و سلامت ساکنان مناطق آلوده را به خطر اندازند (Steiner et al, 2013:279).

سوم، «تعهد به تحقق» یا تضمین، به اقدامات مثبت دولت برای بالفعل سازی حقوق بنیادین اشاره دارد. این شامل سیاست گذاری، تخصیص بودجه، ارائه خدمات عمومی و اطلاع رسانی است. در حوزه مین زدایی، تعهد به تحقق یعنی دولت باید برنامه‌های فعال پاکسازی، درمان و بازتوانی قربانیان، آموزش عمومی و هشدارهای لازم را فراهم کند تا تحقق عملی حق بر سلامت، امنیت و محیط زیست سالم میسر شود (Nickel, 2014; Tomuschat, 2014).
در اسناد بین‌المللی نیز این چارچوب بازتاب یافته است. کمیته حقوق اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی سازمان ملل متحد در تفسیر عمومی شماره ۱۴ درباره حق بر سلامت، به روشنی این سه گانه را به عنوان مبنای تحلیل تعهدات دولتی در قبال سلامت شهروندان پذیرفته است (UN CESCR, 2000). همچنین، در مورد حق بر محیط زیست سالم، بسیاری از تفاسیر حقوقی مانند گزارش‌های جان ناکس، گزارشگر ویژه حقوق بشر و محیط زیست سازمان ملل، نشان می‌دهد که این سه گانه بصورت روزافزون به عنوان الگویی تحلیلی برای فهم وظایف دولت‌ها به کار می‌رود (UN HRC, 2018).

در ادبیات معاصر، حق بر محیط زیست سالم نیز به عنوان حق بنیادین شناخته شده است. آلان معتقد است محیط زیست سالم، پیش شرطی اساسی برای بهره‌مندی از سایر حقوق بشر همچون حق حیات، سلامت، و سطح زندگی مناسب تلقی می‌شود. از دیدگاه حقوق بین‌الملل، به رسمیت شناختن این حق در حال گسترش است و هرچند به ندرت به عنوان یک حق مستقل در اسناد الزام آور ذکر می‌شود، اما ارتباط آن با سایر حقوق بنیادین بشری به طور فزاینده‌ای مورد تأکید قرار گرفته است (Alan, 2017). وی تأکید می‌کند که چارچوب حقوق بشری می‌تواند ابزاری مهم برای پیگیری عدالت زیست محیطی و الزام دولت‌ها به اقدامات مؤثر برای حفاظت از محیط زیست باشد شورای حقوق بشر سازمان ملل در ۲۰۲۱ این حق را به طور رسمی تأیید کرد (UNHRC, 2021). این نشان می‌دهد که حقوق بنیادین پویا هستند و با نیازهای جدید بشر توسعه می‌یابند. در نتیجه، نظریه حقوق بنیادین انسانی دولت را صرفاً ناظر بر نظم عمومی نمی‌داند، بلکه آن را مسئول ایجاد شرایطی می‌بیند که افراد بتوانند به طور کامل از کرامت، امنیت و سلامت برخوردار شوند (شریفی طراز کوهی، ۱۳۸۳).

۲-۳ الزامات حقوقی بین‌المللی در زمینه مین زدایی و حمایت از غیرنظامیان

اقدام علیه مین، در پرتو حقوق بین‌الملل، تنها یک فرآیند فنی یا بشردوستانه نیست بلکه بخشی از مسئولیت‌های حقوقی دولت‌ها در چارچوب حقوق بشردوستانه، حقوق بشر و حقوق عمومی تلقی می‌شود. مین‌ها به عنوان تسلیحات غیردقیق و ماندگار، یکی از جدی‌ترین تهدیدها علیه غیرنظامیان و نظم عمومی پس از پایان مخاصمات به‌شمار می‌آیند. بر این اساس، جامعه بین‌المللی طی سه دهه اخیر مجموعه‌ای از اسناد الزام‌آور، قواعد عرفی و استانداردهای غیرالزام‌آور^۱ را برای تنظیم رفتار دولت‌ها در زمینه تولید، استفاده، پاکسازی و جبران خسارات ناشی از مین‌ها تدوین کرده است.

۱-۲-۳ اصول بنیادین حقوق بشردوستانه و تعهدات عرفی

حقوق بین‌الملل بشردوستانه، بویژه کنوانسیون‌های چهارگانه ژنو مصوب ۱۹۴۹ و دو پروتکل الحاقی آن در سال ۱۹۷۷، دولت‌ها را موظف می‌سازند که از اصول «تفکیک» میان نظامیان و غیرنظامیان، «تناسب» در استفاده از قوه قهریه، و «احتیاط» در عملیات نظامی پیروی کنند (ICRC, Commentary on the Additional Protocols, 1987). این اصول عرفی، حتی برای دولت‌هایی که به اسناد خاصی مانند کنوانسیون اتاوا ملحق نشده‌اند، الزام‌آور تلقی می‌شوند (Henckaerts & Doswald-Beck, 2005). در واقع، اصل منع وارد آوردن آسیب غیرضروری^۲ و اصل حمایت از غیرنظامیان در دوران پس از مخاصمه، بنیان تعهد دولت‌ها به مین‌زدایی و حمایت از قربانیان مین را تشکیل می‌دهد.

۲-۲-۳ تعهدات قراردادی: کنوانسیون‌های الزام‌آور بین‌المللی

سه سند بین‌المللی اصلی در حوزه مین‌های زمینی، چارچوب الزام‌آور حقوقی اقدام علیه مین را شکل داده‌اند:

الف) کنوانسیون ممنوعیت مین‌های ضدنفر موسوم به کنوانسیون اتاوا: این کنوانسیون دولت‌ها را متعهد می‌سازد که تولید، ذخیره‌سازی، انتقال و استفاده از مین‌های ضدنفر را ممنوع کنند و مناطق آلوده را ظرف مهلت‌های مشخص پاکسازی نمایند. همچنین، دولت‌ها موظف‌اند به قربانیان مین خدمات حمایتی، توان‌بخشی و ادغام اجتماعی ارائه دهند (United Nations, ICBL, Landmine Monitor Report, 2023; 1997). این سند بیش از یک ابزار فنی است؛ کنوانسیون اتاوا مین‌زدایی را تعهدی برای تحقق حقوق بنیادین بشر می‌داند، از جمله حق حیات، سلامت، و رفت‌وآمد ایمن (Shue, 2020).

¹ - Soft law

² - unnecessary suffering

ب) پروتکل دوم اصلاح شده کنوانسیون سلاح‌های متعارف خاص!^۱ این پروتکل، که ایران نیز به آن ملحق شده است، بر ایمن‌سازی مین‌گذاری‌های نظامی و الزام به ثبت محل مین‌گذاری، علامت‌گذاری، اطلاع‌رسانی عمومی و پاکسازی پس از درگیری‌ها تأکید دارد (UN, CCW Protocol II Amended, 1996). در این سند، استفاده از مین‌های غیرقابل کشف یا فاقد مکانیسم غیرفعال‌سازی خودکار، به عنوان نقض اصول انسانی شناخته می‌شود.

ج) کنوانسیون مهمات خوشه‌ای:^۲ هرچند این کنوانسیون ناظر بر مین‌های کلاسیک نیست، اما از نظر ساختاری مکمل کنوانسیون اتاوا بوده و در بسیاری از مناطق آسیب‌دیده از جنگ، مین‌های رهاشده و مهمات خوشه‌ای آثار مشابهی بر زندگی غیرنظامیان داشته‌اند (UN, 2008).

۳-۲-۳ اسناد غیرالزام‌آور و استانداردهای عملیاتی

استانداردهای بین‌المللی اقدام علیه مین^۳ که از سال ۲۰۰۱ توسط مرکز بین‌المللی مین‌زدایی ژنو^۴ و دفتر مین‌زدایی سازمان ملل^۵ تهیه شده‌اند، به عنوان ابزاری برای اجرای مؤثر تعهدات کنوانسیون عمل می‌کنند (GICHD, A Guide to Mine Action, 2014). این استانداردها در مواردی چون ارزیابی خطر، آموزش جوامع محلی، پایش و ارزیابی عملکرد نهادهای مین‌روب، و مکانیزم‌های پاسخ به قربانیان، رهنمودهای دقیقی ارائه می‌دهند. برای نمونه، IMAS 05.10 ساختار مطلوب حکمرانی ملی را شامل سه رکن می‌داند: مرجع ملی اقدام علیه مین^۶، مرکز فنی اجرایی مین‌زدایی^۷ و نهادهای محلی مشارکت‌کننده. هر دولت، حتی در صورت عدم عضویت در کنوانسیون اتاوا، موظف است مطابق با این استانداردها اقداماتی برای ایجاد ساختارهای قانونی، تأمین مالی پایدار، و تصویب استراتژی ملی مین‌زدایی انجام دهد (IMAS, 2019; 2020).

۳-۳ اقدام علیه مین در بستر حقوق داخلی ایران

یکی از نکات مغفول در بسیاری از تحلیل‌ها، پیوند مفهومی و حقوقی اقدام علیه مین با ساختار حقوق عمومی است. دولت‌ها نه تنها در چارچوب حقوق بین‌الملل، بلکه در بستر حقوق

1 - CCW Amended Protocol II, 1996

2 - CCM, 2008

3 - International Mine Action Standards

4 - GICHD

5 - UNMAS

6 - Risk Assessment

7 - NMAA

8 - MAC

عمومی داخلی نیز وظیفه دارند از جان، امنیت، سلامت و دسترسی عادلانه شهروندان به منابع معیشتی حفاظت کنند (Craig, 2021). اصل پاسخگویی، شفافیت، و عدالت اداری ایجاب می‌کند که سیاست‌گذاری و تخصیص منابع برای مین‌زدایی بر پایه اصول حقوق عمومی انجام شود. بویژه در نظام‌های حقوقی‌ای مانند ایران، که مین‌ها بیش از سه دهه تهدیدی برای ساکنان مناطق مرزی به‌شمار می‌روند، بی‌توجهی به این الزامات می‌تواند ناقض حق حیات (اصل ۴۰ قانون اساسی) و حق سلامت (اصل ۲۹) تلقی شود (ویسی و گرجی، ۱۳۹۸؛ کاظمی و بشیری، ۱۳۹۸).

۳-۳-۱ اصول حقوق بنیادین در قانون اساسی ایران

قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران به عنوان عالی‌ترین سند حقوقی کشور، مجموعه‌ای از اصول و احکام را دربردارد که وظایف دولت در قبال شهروندان را در زمینه‌های مختلف تبیین می‌کند. این اصول، در واقع جلوه‌ای از همان حقوق بنیادین انسانی هستند که دولت مکلف به رعایت، حمایت و تحقق آن‌هاست. در چارچوب این مقاله سه حق بنیادین یعنی حق امنیت، حق سلامت و حق محیط‌زیست سالم مورد بررسی قرار می‌گیرد. این سه حق در قانون اساسی به صورت مستقیم یا غیر مستقیم مورد تصریح قرار گرفته‌اند و در کنار هم شاکله‌ای منسجم از تعهدات دولت را نشان می‌دهند.

- حق امنیت

حق امنیت یکی از نخستین حقوق بنیادین است که در قانون اساسی ایران انعکاس یافته است. اصل ۲۲ قانون اساسی مقرر می‌کند: «حیثیت، جان، مال، حقوق، مسکن و شغل اشخاص از تعرض مصون است مگر در مواردی که قانون تجویز کند.» این اصل در حقیقت ستون فقرات نظام حمایت از امنیت فردی و اجتماعی در ایران به‌شمار می‌رود. قانونگذار اساسی با این اصل به روشنی اعلام کرده که امنیت جان و مال افراد جز در چارچوب قانون نمی‌تواند مخدوش شود. این اصل با اصول دیگر مانند اصل ۳۲ (مصونیت از دستگیری و بازداشت غیرقانونی) و اصل ۳۹ (منع هتک حرمت و حیثیت زندانیان) تکمیل می‌شود. مجموعه این اصول، حق بنیادین امنیت را در ابعاد مختلف فردی و اجتماعی تضمین می‌کنند.

در حقیقت دولت‌ها موظف‌اند برای حمایت از این حق اقدام‌های مثبت انجام دهند؛ صرفاً خودداری از نقض امنیت کافی نیست، بلکه باید با اقدامات پیشگیرانه از تهدیدات امنیتی جلوگیری کنند (کاظمی و بشیری، ۱۳۹۸). در بستر مناطق جنگ‌زده، این تعهد اهمیت بیشتری پیدا می‌کند زیرا دولت باید با پاکسازی مین‌ها، علامت‌گذاری مناطق آلوده و اطلاع‌رسانی مؤثر، از تعرض به جان و مال شهروندان جلوگیری کند. این حق از منظر بین‌المللی نیز در ماده ۳ اعلامیه جهانی حقوق بشر مورد تأکید قرار گرفته است که می‌گوید: «هر کس حق زندگی، آزادی و امنیت شخصی دارد» (United Nations, 1948).

حق سلامت

حق سلامت یکی دیگر از حقوق بنیادینی است که در قانون اساسی ایران جایگاه ویژه دارد. اصل ۲۹ قانون اساسی مقرر می‌کند: «برخورداری از تأمین اجتماعی از نظر بازنشستگی، بیکاری، پیری، از کارافتادگی، بی‌سرپرستی، حوادث و سوانح، نیاز به خدمات بهداشتی و درمانی و مراقبت‌های پزشکی به صورت بیمه و غیره حقی است همگانی و دولت مکلف است طبق قوانین از محل درآمدهای عمومی و درآمدهای حاصل از مشارکت مردم خدمات و حمایت‌های مالی فوق را برای یکایک افراد کشور تأمین کند.» این اصل نه تنها حق برخورداری از سلامت را به رسمیت شناخته بلکه دولت را مکلف به تأمین آن کرده است. در کنار آن، اصل ۴۳ و اصل ۴۴ در زمینه تأمین نیازهای اساسی و توزیع عادلانه امکانات، با حق سلامت پیوند می‌خورند زیرا سطح رفاه عمومی و دسترسی به خدمات پایه‌ای بر سلامت جامعه تأثیر مستقیم دارد.

در تحلیل‌های حقوقی اشاره شده که این حق ماهیتی مثبت دارد؛ یعنی دولت باید اقدامات فعالانه انجام دهد تا همه افراد به خدمات بهداشتی و درمانی دسترسی داشته باشند (جلالی، ۱۴۰۱). در حوزه مناطق آلوده به مین، این تعهد به معنای فراهم کردن امکانات درمانی و توان بخشی برای قربانیان حوادث ناشی از مین‌ها است. علاوه بر درمان، دولت وظیفه دارد آموزش‌های پیشگیرانه و برنامه‌های سلامت عمومی را اجرا کند تا از بروز حوادث و بیماری‌ها جلوگیری شود. حق سلامت نیز در ماده ۱۲ میثاق بین‌المللی حقوق اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی مورد تأکید قرار گرفته است که دولت‌ها را ملزم به اتخاذ تدابیر لازم برای تحقق این حق می‌کند.

حق محیط‌زیست سالم

حق محیط‌زیست سالم، مفهومی نسبتاً نو در ادبیات حقوق اساسی ایران است اما در اصل ۵۰ قانون اساسی به روشنی به آن پرداخته شده است. این اصل مقرر می‌دارد: «در جمهوری اسلامی، حفاظت محیط‌زیست که نسل امروز و نسل‌های بعد باید در آن حیات اجتماعی رو به رشدی داشته باشند، وظیفه عمومی تلقی می‌گردد. از این رو، فعالیت‌های اقتصادی و غیر آن که با آلودگی محیط‌زیست یا تخریب غیرقابل جبران آن ملازمه پیدا کند ممنوع است.» این اصل از یک سو وظیفه‌ای عمومی بر دوش همه قرار می‌دهد و از سوی دیگر مسئولیت ویژه‌ای برای دولت در جلوگیری از فعالیت‌هایی که محیط‌زیست را تخریب می‌کند ایجاد می‌کند. تحلیل‌های حقوقی نشان داده‌اند که این اصل در واقع مقدمه‌ای بر تحقق سایر حقوق بنیادین است؛ زیرا بدون محیط‌زیست سالم، تحقق حق سلامت و حتی حق امنیت ممکن نخواهد بود (رمضانی قوام آبادی، ۱۳۹۲).

در حوزه مناطق آلوده به مین، حق محیط‌زیست سالم اهمیت دوچندان دارد. وجود میلیون‌ها مین و مهمات عمل‌نکرده، علاوه بر تهدید جان انسان‌ها، باعث آلودگی خاک، محدودیت در کشاورزی و تخریب زیست‌بوم‌ها می‌شود. بنابراین دولت مکلف است علاوه بر پاکسازی این مناطق، برنامه‌های احیای زیست‌محیطی را نیز اجرا کند تا محیط‌زیست سالم و پایدار برای نسل‌های آینده تضمین شود. این حق در سطح بین‌المللی نیز به رسمیت شناخته شده و شورای حقوق بشر سازمان ملل در سال ۲۰۲۱ رسماً اعلام کرد که حق برخورداری از محیط‌زیست سالم، یک حق انسانی است (UNHRC, 2021).

۴- تعهدات بنیادین دولت ایران در قبال مبارزه با مین‌های زمینی

مبارزه با مین‌های زمینی و مهمات منفجر نشده، در ظاهر امری فنی یا امنیتی به نظر می‌رسد؛ اما در واقع در قلب تعهدات بنیادین دولت در حقوق عمومی جای دارد. طبق اسناد بین‌المللی و اصول پذیرفته‌شده در حقوق بشر و حقوق عمومی، دولت‌ها موظف‌اند از حقوق اولیه شهروندان چون حق حیات، امنیت فردی، سلامت و رفاه اجتماعی حمایت کنند. وجود مین‌های زمینی در مناطق مرزی ایران، تهدیدی جدی برای این حقوق محسوب می‌شود. اصل احترام به حق حیات، که در ماده ۶ میثاق بین‌المللی حقوق مدنی و سیاسی نیز تصریح شده، دولت‌ها را مکلف می‌سازد تا هرگونه تهدید علیه جان افراد را از میان بردارند (United Nations Human Rights Committee, 2018). مطابق اصل ۴۰ قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران، اعمال حقوق نباید منجر به ضرر به دیگران یا تجاوز به منافع عمومی شود (اکبرینه، ۱۳۹۱). بنابراین، استمرار وجود مین‌ها، نقض مستقیم این اصول محسوب می‌شود، چرا که حضور مین‌ها حتی ده‌ها سال پس از پایان جنگ، باعث مرگ، معلولیت، مهاجرت و محرومیت از حقوق اقتصادی و اجتماعی هزاران شهروند شده است.

همچنین، دولت باید از منظر تعهد به حمایت و تحقق، اقدامات ایجابی برای کاهش خطر مین‌ها انجام دهد (Shue, 2020). این اقدامات می‌تواند شامل شناسایی مناطق آلوده، مین‌زدایی هدفمند، آموزش عمومی، و تأمین خدمات درمانی و توان‌بخشی باشد. بدون این اقدامات، دولت عملاً در ایفای تعهدات بنیادین خود ناکام است و با اصل پاسخگویی در حقوق عمومی نیز در تضاد قرار می‌گیرد (Craig, 2021).

۵- عدم الحاق ایران به کنوانسیون‌های بین‌المللی و آثار آن بر حقوق

بنیادین شهروندان

جمهوری اسلامی ایران تاکنون به دو سند کلیدی بین‌المللی در حوزه مقابله با مین نپیوسته است: نخست «کنوانسیون منع کاربرد، ذخیره‌سازی، تولید و انتقال مین‌های ضد نفر و نابودی آن‌ها (کنوانسیون اتاوا)» مصوب ۱۹۹۷، و دوم، «پروتکل دوم اصلاح‌شده کنوانسیون تسلیحات خاص متعارف» (۱۹۹۶) که استفاده و محدودسازی مین‌های ضدنفر را هدف قرار داده است.

عدم الحاق به این اسناد اگرچه از منظر حاکمیت ملی تصمیمی مشروع تلقی می‌شود، اما از منظر تعهدات فراملی دولت‌ها در قبال حقوق بشر، خلأ جدی محسوب می‌گردد. به ویژه اینکه ایران از جمله کشورهایی است که هنوز با میراث مین‌های کار گذاشته‌شده در دوران جنگ ایران و عراق (۱۹۸۰-۱۹۸۸) مواجه است. گزارش‌های Landmine Monitor و سازمان سازمان امداد مردمی نروژ نشان می‌دهند که استان‌های ایلام، خوزستان، کرمانشاه، کردستان و آذربایجان غربی همچنان آلوده به میلیون‌ها مین باقی‌مانده از دوران جنگ هستند (Norwegian People's Aid, 2020; Iran, Landmine Monitor, 2024). مطابق دیدگاه حقوق‌دانانی همچون بوئی تعهدات مندرج در این کنوانسیون‌ها، نه تنها منم به کارگیری سلاح‌های خاص، بلکه تعهد به حمایت از قربانیان، پاک‌سازی مناطق آلوده، و همکاری بین‌المللی در تأمین منابع را شامل می‌شود (Boothby, 2020). ایران با نپیوستن به این اسناد، از یک سو نتوانسته از سازوکارهای بین‌المللی حمایت، آموزش، و تأمین منابع استفاده کند، و از سوی دیگر، در معرض انتقاد نهادهای حقوق بشری قرار گرفته است.

از منظر حقوق داخلی، این موضوع مستقیماً به اصل پاسخگویی^۱ مرتبط است. در حالی که دولت وظیفه دارد از امنیت شهروندان محافظت کند، عدم تصویب چنین اسنادی می‌تواند موجب ضعف در پاسخگویی نهادهای دولتی و ایجاد بحران اعتماد شود (ICRC, 2016).

افزون بر این، ساختار حقوق داخلی ایران نیز فاقد قانون جامع و مشخص در زمینه مین‌زدایی و حمایت از قربانیان است. نهادهایی نظیر وزارت دفاع، سازمان مدیریت بحران، جمعیت هلال احمر، و مرکز مین‌زدایی ایران هر یک به شکلی درگیر این مسأله‌اند، اما نبود قانون مشخص باعث شده تا تقسیم وظایف، بودجه‌بندی، سازوکار جبران خسارت، و حتی شفافیت در آمار با ضعف جدی مواجه شود. بطور مثال پژوهش‌ها نشان می‌دهد که علیرغم پذیرش حق بر سلامت در قانون اساسی، در عمل، نظام اجرایی و بودجه‌ای کشور توان پاسخگویی به قربانیان مین‌ها را ندارد و سازوکارهای جبرانی برای افراد دچار نقص عضو یا آسیب‌های روانی وجود ندارد. همچنین، بسیاری از قواعد حقوق بشر در ایران بصورت ساختاری و نهادی تضمین نشده‌اند و اجرای آن‌ها وابسته به اراده سیاسی و شرایط امنیتی است (کاظمی و بشیری، ۱۳۹۸). در حوزه حمایت از قربانیان مین، به‌ویژه کودکان، پژوهش‌های حقوقی نشان می‌دهد که رویکرد غالب در نظام حقوقی ایران عمدتاً بر حمایت‌های مالی و مستمری‌محور استوار شده و سایر ابعاد اساسی حقوق بنیادین مورد غفلت قرار گرفته است. طهماسبی با بررسی قوانین داخلی و اسناد بین‌المللی نشان می‌دهد که نیازهای روانی، اجتماعی و کرامتی

¹ - accountability

² - IRMAC

کودکان قربانی مین، در چارچوب‌های حمایتی موجود بازتاب نیافته و نظام حقوقی، فاقد الگوی جامع برای بازتوانی و بازاجتماعی‌سازی این گروه آسیب‌پذیر است. بر اساس رویکرد ترمیمی، حمایت از قربانیان مین نباید به پرداخت‌های جبرانی محدود شود، بلکه باید معطوف به ترمیم آسیب، بازگرداندن شأن انسانی و تضمین مشارکت اجتماعی آنان باشد. فقدان چنین نگاهی در سیاست‌گذاری داخلی، به معنای تقلیل تعهدات دولت از سطح حقوق بنیادین به سطح حمایت حداقلی است؛ امری که با الزامات ناشی از کنوانسیون حقوق کودک و کنوانسیون حقوق افراد دارای معلولیت هم‌خوانی ندارد (طهماسبی، ۱۴۰۰: ۷۲-۶۷).

بنابراین عدم الحاق به این کنوانسیون‌ها، مستقیماً بر توان دولت در تحقق تعهدات بنیادین خود تأثیرگذار است. از سوی دیگر، قربانیان مین‌ها که اکثراً در مناطق محروم زندگی می‌کنند، دسترسی کافی به دادخواهی و خدمات حمایتی ندارند و این مسئله ناقض اصل عدالت اجتماعی و حمایت از اقشار آسیب‌پذیر است.

از منظر سیاسی نیز، الحاق به کنوانسیون اتاوا و اسناد مشابه، می‌توانست زمینه همکاری‌های بین‌المللی، جذب کمک‌های فنی، و افزایش شفافیت و مسئولیت‌پذیری نهادهای ملی را فراهم کند. چنان‌که در کشورهای منطقه مانند عراق و افغانستان، پیوستن به این اسناد موجب تشکیل ساختارهای پاسخگوتر و توانمندتر شده است (Landmine Monitor, 2023).

۶- مبانی قانونی تعهد دولت جمهوری اسلامی ایران به اقدام علیه مین

همان‌گونه که در بخش‌های پیشین نشان داده شد، اقدام علیه مین نه تنها یک ضرورت بشردوستانه، بلکه بخشی از وظایف بنیادین حقوق عمومی دولتهاست. در این چارچوب، دولت جمهوری اسلامی ایران نیز با استناد به اصول قانون اساسی، اسناد بین‌المللی الزام‌آور، و قواعد عرفی بین‌الملل، ملزم به اتخاذ تدابیر مؤثر برای شناسایی مناطق آلوده، مین‌زدایی، حمایت از قربانیان، و پیشگیری از آسیب‌های آتی است. در این بخش، این تعهدات در سه محور کلیدی تحلیل می‌شوند: الزامات ساختار حقوق عمومی، خلأهای نهادی و حقوقی در سیاست‌گذاری ملی، و ابزارهای حقوقی برای تضمین حقوق قربانیان.

۶-۱ الزامات حقوق داخلی جمهوری اسلامی ایران

قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران، به عنوان سند بالادستی نظام حقوقی کشور، تعهدات گسترده‌ای را بر عهده دولت در زمینه حفاظت از جان، امنیت، کرامت و رفاه شهروندان قرار داده است. اصولی مانند اصل ۲۲ (مصونیت جان و مال)، اصل ۲۹ (حق بر تأمین اجتماعی)، اصل ۴۰ (نهی ضرر به دیگران)، و اصل ۵۰ (حفاظت محیط زیست)، به وضوح نشان می‌دهند که دولت موظف است از ابزارهای تقنینی، اجرایی و قضایی برای مقابله با تهدیداتی نظیر مین استفاده کند (ویسی و گرجی، ۱۳۹۸).

به‌طور خاص، اصل ۳ بندهای ۹، ۱۱ و ۱۴ که دولت را موظف به رفع تبعیض و محرومیت و برقراری عدالت اجتماعی می‌کند، مستقیماً با پیامدهای مین‌ها در مناطق مرزی کشور، بویژه در استان‌های ایلام، کردستان، کرمانشاه و خوزستان در ارتباط است. این مناطق نه تنها از نظر اقتصادی دچار عقب‌ماندگی هستند، بلکه به دلیل آلودگی به مین، با تبعیض مضاعف در بهره‌مندی از حقوق اساسی مواجه‌اند (Landmine Monitor, 2023). مطالعات اجتماعی انجام‌شده در مناطق آلوده به مین نشان می‌دهد که پیامدهای مین‌ها صرفاً به تلفات جسمی محدود نمی‌شود، بلکه مجموعه‌ای از پیامدهای ناخواسته اجتماعی را به دنبال دارد که در بسیاری موارد از دید سیاست‌گذاری رسمی مغفول مانده است. محمدزاده با تحلیل وضعیت استان کردستان نشان می‌دهد که مین‌های ضدنفر، علاوه بر مرگ و معلولیت، موجب بازتولید فقر، محدودیت دسترسی به منابع معیشتی، کاهش سرمایه اجتماعی و گسترش احساس ناامنی مزمن در جوامع محلی شده‌اند. این پیامدها اغلب نه حاصل قصد اولیه سیاست‌گذاران، بلکه نتیجه فقدان طراحی جامع و حقوق‌محور در مدیریت پسا جنگی مناطق آلوده است. از منظر حقوق عمومی، مفهوم «پیامدهای ناخواسته» اهمیت ویژه‌ای دارد؛ زیرا نشان می‌دهد که مسئولیت دولت صرفاً به نیت یا اقدام اولیه محدود نمی‌شود، بلکه شامل پیش‌بینی، پیشگیری و اصلاح آثار ثانویه سیاست‌ها نیز هست. در نتیجه، تداوم شرایطی که به محرومیت ساختاری و آسیب اجتماعی ساکنان مناطق آلوده منجر می‌شود، می‌تواند به‌عنوان نشانه‌ای از ناکارآمدی در ایفای تعهدات ایجابی دولت نسبت به حقوق بنیادین شهروندان تلقی گردد، حتی اگر اقدامات فنی مین‌زدایی به‌صورت پراکنده در جریان باشد. (محمدزاده، ۱۳۹۶: ۱۳۸-۱۴۷).

۶-۲ خلأهای نهادی و چالش‌های سیاست‌گذاری در ساختار ملی مقابله با مین

بلافاصله پس از پایان جنگ، یگان‌های نظامی مسئولیت پاکسازی اراضی را عهده‌دار شدند. سپس در سال ۱۳۷۷ این مسئولیت به وزارت کشور و در سال ۱۳۸۲ این امر به وزارت دفاع و پشتیبانی نیروهای مسلح سپرده شد و اختیارات ویژه‌ای توسط رئیس‌جمهور به وزیر دفاع اعطا گردید و در پی آن با تشکیل شورای عالی پاکسازی به ریاست وزیر دفاع، زمینه مشارکت و همکاری دیگر سازمان‌ها و دستگاه‌های اجرایی مهیا شد. در نهایت، در سال ۱۳۸۳، مرکز مین‌زدایی ایران به عنوان مرکز ملی مبارزه با مین تأسیس و جانشین شورای عالی پاکسازی در وزارت دفاع شد. مرکز مین‌زدایی ایران مسئول برنامه‌ریزی، داده‌پردازی، تهیه تجهیزات، اعتبارسنجی و نظارت بر عملیات پاکسازی است و با نهادهایی نظیر ستاد کل نیروهای مسلح، وزارت کشور، سازمان برنامه و بودجه، و همچنین نهادهای بین‌المللی نظیر UNMAS و ICRC در تعامل است. با این حال، به نظر می‌رسد این نهاد در برخی جنبه‌ها از جمله استقلال ساختاری، شفافیت مالی، تعامل با جامعه مدنی و پاسخگویی در برابر نقض استانداردهای ایمنی بین‌المللی با چالش‌های جدی مواجه است (GICHD, 2023).

اقدامات مرکز مین زدایی ایران، تحت عنوان «مین زدایی بشردوستانه» قرار می‌گیرد که به منظور امن ساختن زمین برای استفاده شهروندان از مناطقی که به‌عنوان مناطق آلوده به مواد منفجره شناخته شده‌اند یا ظن بر وجود مواد منفجره در آنها وجود دارد، انجام می‌شود. در ایران، علاوه بر مین زدایی بشردوستانه، «مین زدایی تجاری و صنعتی» نیز عمدتاً توسط شرکت ملی نفت ایران و عمدتاً از طریق شرکت مهندسی توسعه نفت (متن یا پدک) یعنی بازوی توسعه‌ای شرکت ملی نفت ایران انجام می‌شود که هدف از آن کسب اطمینان از عاری بودن زمین از مواد منفجره پیش از استفاده برای اهداف اقتصادی یا توسعه‌ای است.

در سطح عملیاتی، پاکسازی مین در ایران توسط ارتش جمهوری اسلامی، سپاه پاسداران، شرکت مهندسی و توسعه نفت^۳ و چند اپراتور تجاری انجام می‌شود. عملیات‌های تجاری عمدتاً برای توسعه میادین نفتی و پروژه‌های زیرساختی طراحی شده‌اند و اغلب فاقد نظارت اجتماعی یا شفافیت عمومی هستند (UNMAS, 2022). بر خلاف بسیاری از کشورها، ایران از همکاری با اپراتورهای بین‌المللی در حوزه پاکسازی مین پرهیز کرده و از سال ۲۰۰۸ تاکنون، هیچ سازمان بین‌المللی در این حوزه در ایران فعال نبوده است (Landmine Monitor, 2023).

اگرچه ایران ساختار نهادی برای مقابله با مین را در قالب «مرکز مین زدایی کشور»^۱ مستقر در وزارت دفاع تعریف کرده است، اما نبود یک چارچوب چندنهادی با مشارکت مؤثر نهادهای غیرنظامی، سازمانهای حقوق بشری، و نهادهای محلی، موجب شده است اقدامات مین زدایی بیشتر ماهیتی امنیتی و غیرشفاف پیدا کند.

از سوی دیگر، عدم تدوین قوانین جامع برای حمایت از حقوق قربانیان مین – مانند دسترسی به درمان، توانبخشی، اشتغال و حمایت روانی – باعث شده است بسیاری از آسیب‌دیدگان از حقوق بنیادین خود محروم بمانند (Fathollahi et al., 2020). در حالی که اسناد بین‌المللی نظیر کنوانسیون حقوق افراد دارای معلولیت (CRPD, 2006) دولت‌ها را به اجرای برنامه‌های بازتوانی جامع موظف می‌دانند، در ایران این مسئولیت‌ها بصورت پراکنده و ناهماهنگ میان نهادهایی مانند بنیاد شهید و امور ایثارگران، سازمان بهزیستی، و وزارت بهداشت توزیع شده‌اند، بدون آنکه سازوکاری برای پاسخگویی و ارزیابی عملکرد وجود داشته باشد (ICRC, 2016).

1. Petroleum Engineering and Development Company (PEDEC)

2. The National Iranian Oil Company (NIOC)

3. PEDEC

4 - Iranian Mine Action Center – IMAC

همچنین، چالش عدم دسترسی قربانیان به مسیرهای مؤثر دادخواهی، نبود صندوق ملی جبران خسارت، و خلأهای قانون‌گذاری در حوزه ایمنی پس از جنگ، نشانه‌هایی از ضعف حقوق عمومی در تحقق تعهدات ملی در قبال مین‌هاست (Boothby, 2020). بویژه در نبود نهاد مستقل نظارتی بر عملکرد مین‌زدایی، بسیاری از پروژه‌ها فاقد شفافیت، اولویت‌بندی و اثرسنجی هستند.

۳-۶ الزامات عرفی بین‌المللی

با وجود آنکه ایران به کنوانسیون اتاوا نیوسته، اما همچنان به برخی تعهدات ناشی از حقوق بین‌الملل عرفی، حقوق بشردوستانه، و میثاق‌های حقوق بشری پایبند است. تعهد به احترام و تحقق حق حیات (ماده ۶ میثاق حقوق مدنی و سیاسی)، حق سلامت (ماده ۱۲ میثاق حقوق اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی)، و حق امنیت شخصی (ماده ۹ همان میثاق)، همگی در چارچوب تعهدات سه‌گانه دولت‌ها - احترام، حمایت و تحقق - قرار می‌گیرند (Shue, 2020). در این راستا، دولت ایران مکلف است:

- از نقض حق حیات در اثر باقی‌ماندن مین‌ها جلوگیری کند (تعهد به احترام)؛
 - اقدامات دیگر نهادها (اعم از نظامی، پیمانکاران، یا خارجی) را که موجب تهدید امنیت مردم می‌شود، کنترل و محدود کند (تعهد به حمایت)؛
 - با اختصاص بودجه، قانونگذاری، ایجاد برنامه‌های ملی و ارزیابی مستمر، گام‌هایی فعال برای پاکسازی، آموزش عمومی و حمایت از قربانیان بردارد (تعهد به تحقق).
- همچنین، ایران به کنوانسیون حقوق افراد دارای معلولیت ملحق شده و بر اساس مواد ۱، ۴، ۲۵ و ۲۶ این سند، موظف به تضمین برخورداری برابر قربانیان مین از خدمات درمانی، توانبخشی و بازگشت به زندگی اجتماعی است (CRPD, 2006). از منظر حقوقی، نیوستن ایران به برخی کنوانسیون‌های کلیدی مانند کنوانسیون اتاوا، به معنای فقدان تعهد نیست، بلکه نشانه ضرورت ترجمه اصول عرفی و قواعد بین‌المللی به نظام حقوقی داخلی است. در غیاب چنین ترجمه‌ای، نه تنها دولت در معرض انتقاد نهادهای بین‌المللی قرار می‌گیرد، بلکه حقوق بنیادین شهروندان ایرانی در مناطقی چون مهران، دهلران، سردشت، قصر شیرین و خرمشهر نیز در معرض آسیب قرار می‌گیرد (Landmine Monitor, 2023).

جمع بندی و نتیجه گیری

یافته‌های این پژوهش نشان می‌دهد که مسئله مین‌های زمینی در ایران را نمی‌توان صرفاً یک مشکل فنی یا باقی‌مانده از گذشته تلقی کرد، بلکه این مسئله به‌طور مستقیم با کیفیت ایفای تعهدات حقوق عمومی دولت در زمان حال مرتبط است. استمرار پیامدهای انسانی مین‌ها، در کنار فقدان چارچوب قانونی جامع و پاسخگو، بیانگر آن است که دولت در گذار از رویکرد حداقلی حمایتی به رویکرد حقوق‌محور و ترمیمی با چالش جدی مواجه است. پرسش

اصلی آن بود که جایگاه اقدام علیه مین‌ها در چارچوب وظایف و الزامات حقوقی دولت چه می‌باشد و خلأهای موجود در نظام حقوقی و نهادی کشور در این زمینه کدام‌اند. بررسی‌ها نشان داد که مین‌ها در استان‌های غربی کشور همچنان جان هزاران شهروند را تهدید می‌کنند و آثار مخربی بر سلامت، محیط‌زیست، اقتصاد و امنیت اجتماعی دارند. از منظر حقوق اساسی، اصولی چون صیانت از جان، حمایت از سلامت عمومی، تأمین رفاه اجتماعی، عدالت و حفاظت از محیط‌زیست دولت را مکلف به اقدام جدی در این زمینه کرده‌اند. افزون بر آن، ایران با پذیرش اسناد بین‌المللی مرتبط با حقوق بشر، از جمله میثاق‌های ناظر بر حقوق مدنی و اجتماعی و نیز کنوانسیون حقوق افراد دارای معلولیت، متعهد به صیانت از حقوق قربانیان مین، تأمین خدمات درمانی و بازتوانی، و تضمین زندگی ایمن برای ساکنان مناطق آلوده شده است. در سطح نهادهای داخلی، اگرچه نهادهایی مانند وزارت کشور، وزارت دفاع، جمعیت هلال احمر و مرکز اقدام علیه مین فعالیت‌هایی را در این زمینه انجام می‌دهند، اما عدم وجود قانون جامع ملی، فقدان پاسخگویی شفاف، و پراکندگی نهادی، مانع شکل‌گیری یک سیاست اثربخش و پایدار شده است. همچنین، عدم عضویت ایران در برخی اسناد بین‌المللی حوزه مین‌زدایی، کشور را از فرصت‌های جهانی برای بهره‌گیری از منابع مالی، فنی و حقوقی محروم کرده است.

بنابراین، می‌توان نتیجه‌گیری کرد که اقدام علیه مین باید به‌مثابه یک وظیفه بنیادین دولت در زمینه صیانت از حقوق عمومی تلقی شود. دولت نیازمند تدوین سیاستی یکپارچه، نهادسازی پاسخگو، قانون‌گذاری مؤثر، جبران خسارت و الحاق به اسناد بین‌المللی مربوطه است تا بتواند به‌گونه‌ای کارآمد از حقوق آسیب‌دیدگان و امنیت جامعه حفاظت کند. تنها با چنین رویکردی می‌توان از چرخه آسیب‌پذیری مزمن در مناطق آلوده به مین‌رهایی یافت و گامی جدی در مسیر عدالت و کرامت انسانی برداشت.

راهکارهای حقوقی، نهادی و سیاستی برای ارتقای اقدام علیه مین در ایران

۱- تدوین قانون جامع اقدام علیه مین: ضروری است مجلس شورای اسلامی با همکاری دولت، یک قانون جامع و مستقل در زمینه «اقدام علیه مین و حمایت از قربانیان» تصویب کند. این قانون باید شامل:

تعریف دقیق مفاهیم مرتبط با مین و مهمات منفجرنشده؛

تعیین وظایف قانونی دستگاه‌های اجرایی (وزارت دفاع، وزارت کشور، سازمان برنامه و

بودجه، بهزیستی، بنیاد شهید و...)

ایجاد ساختار نظارتی و پاسخگو؛

ایجاد سازوکار تأمین مالی پایدار برای مین‌زدایی و حمایت از قربانیان؛ سازوکارهای قضایی

برای پیگیری خسارت‌ها باشد. این قانون می‌تواند مبتنی بر الگوهای بین‌المللی مانند «حقوق

مین‌زدایی « در برخی کشورها (مانند لبنان و افغانستان) باشد و به اجرای اصل ۲۹ و اصل ۵۰ قانون اساسی ایران معنا بخشد.

۲- ایجاد نهاد مستقل ملی برای اقدام علیه مین

گرچه «مرکز مین‌زدایی کشور» در وزارت دفاع فعال است، اما به دلیل وابستگی به بخش نظامی و محدودیتهای شفافیت، نیاز به تأسیس یک نهاد ملی مستقل، غیرنظامی و چندبخشی وجود دارد. این نهاد باید با مشارکت نمایندگان نهادهای دولتی، سازمان‌های مردم‌نهاد، نهادهای مدنی قربانیان و کارشناسان حقوقی فعالیت کند و پاسخ‌گوی مجلس و مردم باشد. تجربه کشورهای دارای سابقه مین‌زدایی مانند «آلبانی»، «کلمبیا» و «نیپال» نشان می‌دهد که ایجاد چنین نهادهایی، اثربخشی اقدام علیه مین را افزایش می‌دهد.

۳- الحاق به کنوانسیون اتاوا

عدم الحاق ایران به کنوانسیون منع استفاده از مین‌های ضدنفر، مشروعیت بین‌المللی اقدامات کشور را زیر سؤال می‌برد. الحاق به این کنوانسیون نه تنها وجهه بین‌المللی ایران را ارتقاء می‌دهد، بلکه می‌تواند زمینه دسترسی به منابع مالی، آموزشی و فنی بین‌المللی در چارچوب UNMAS و ICRC را فراهم کند. جمهوری اسلامی ایران، با وجود نگرانی‌های امنیتی، می‌تواند با اعلام حق شرط‌های متناسب، چارچوبی تدریجی برای الحاق طراحی کند.

۴- تضمین حق دادخواهی و جبران خسارت برای قربانیان

باید دسترسی قربانیان مین به نظام قضایی کشور تسهیل شود. این امر مستلزم:

- پیش‌بینی نهادهای میانجی حقوقی برای مشاوره و همراهی با قربانیان؛

- ایجاد صندوق جبران خسارت قربانیان مین از محل بودجه عمومی یا اختصاص درصدی

از درآمد صادرات نظامی یا سوختی مناطق مرزی؛

- گنجاندن بندهایی در قوانین آیین دادرسی مدنی و کیفری برای رسیدگی ویژه به

پرونده‌های قربانیان مین است.

مطابق با اصول عدالت ترمیمی، قربانیان باید بتوانند نه فقط درمان فیزیکی، بلکه بازتوانی

روانی، اجتماعی و اقتصادی دریافت کنند.

۵- حمایت حقوقی از کودکان و افراد دارای معلولیت در مناطق آلوده

با توجه به تأثیر مین بر کودکان و افراد دارای معلولیت، لازم است دولت ایران:

- به اجرای دقیق مفاد کنوانسیون حقوق کودک و کنوانسیون CRPD متعهد بماند؛

- برنامه‌های ویژه آموزش ایمنی، بازتوانی کودکان آسیب‌دیده، و تضمین دسترسی به

مدرسه در مناطق آلوده را طراحی و اجرا کند؛

- دستگاه‌هایی مانند آموزش و پرورش و بهزیستی را موظف به اقدام هدفمند در این حوزه

نماید.

- ۶- تقویت شفافیت و پاسخگویی در سیاست گذاری و اجرا یکی از مشکلات بنیادین، نبود سازوکارهای نظارتی مؤثر است. پیشنهاد می‌شود:
- گزارش‌های اقدام علیه مین بصورت سالانه و عمومی منتشر شود؛
 - نمایندگان مجلس و نهادهای مدنی در جلسات تدوین برنامه‌های مین‌زدایی حضور یابند؛
 - شاخص‌های شفاف ارزیابی عملکرد نهادهای مرتبط طراحی و منتشر گردد.
- این امر با اصول حقوق داخلی و اصل پاسخگویی در تطابق کامل است.
- ۷- آموزش عمومی، آگاهی‌بخشی و مشارکت محلی برای پیشگیری از آسیب‌های بیشتر، باید برنامه‌های آگاهی از مین در سطح مدارس، مساجد، رسانه‌ها و جوامع محلی در استان‌های آلوده اجرا شود. همکاری نهادهایی چون صداوسیما، آموزش و پرورش، هلال احمر، و بسیج محلی در این مسیر حیاتی است.

استناد به این مقاله: اجاق، سیده فاطمه، طجرلو، رضا، مومنی راد، احمد. (۱۴۰۴). بررسی تعهدات دولت ایران در قبال حقوق بنیادین ساکنان مناطق جنگی در اثر حوادث ناشی از تسلیحات باقی‌مانده از دفاع مقدس، فصلنامه علمی رهیافت انقلاب اسلامی، ۱۹(۷۲)، ۲۴۳-۲۶۸

The Islamic Revolution Approach Quarterly is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

منابع و مآخذ:

- اکبرینه، پ. (۱۳۹۱). منع از سوء استفاده از حقوق عینی در قانون مدنی. *فقه و مبانی حقوق اسلامی (دانشگاه آزاد)*، 4(12-13)، 24-37.
- بیگزاده، ابراهیم. (۱۳۷۶). مین‌های زمینی: از ضرورت تا بشردوستی. *فصلنامه تحقیقات حقوقی*، ۱(۱۹-۲۰)، ۲۲۷-۲۵۸.
- جلالی، ع. (۱۴۰۱). تضمین اختصاصی حقوق بنیادین با تمرکز بر الگوهای خارجی و بین‌المللی و رفع خلأهای نظام حقوقی ایران. *فصلنامه مطالعات حقوق عمومی*، 4(4)، 1953-1968.
- رمضانی قوام آبادی، م. ح. (۱۳۹۲). حفاظت از محیط زیست در حقوق اساسی جمهوری اسلامی ایران. *پژوهش حقوق عمومی*، 18(63)، 93-140.
- روسو، ژان ژاک. (۱۳۹۷). *قرارداد اجتماعی* (ترجمه عنایت‌الله شکیبپور). تهران: دنیای کتاب. (چاپ دوم)
- شریفی طراز کوهی، ح. (۱۳۸۳). درآمدی بر بنیان‌های نظری حقوق بشر. *دو فصلنامه علمی حقوق تطبیقی*، 7(پیاپی ۴۶)، ۵-۳۰.
- طهماسبی، جبار. (۱۴۰۰). ضرورت ترمیمی کردن حمایت از کودکان قربانی مین. *فصلنامه حقوق کودک*، ۳(۱۲)، ۶۵-۷۲.
- کاظمی، پ. و بشیری، ا. (۱۳۹۸). سازوکارهای تضمین حقوق بنیادین بشر در نظام حقوقی عمومی ایران. *مطالعات حقوق بشر اسلامی*، ۱۶(۱)، ۱۱۹-۱۴۰.
- محمدزاده، ح. (۱۳۹۶). بررسی نتایج ناخواسته اجتماعی ناشی از مین ضدنفر در استان کردستان. *پژوهشنامه ممدکاری اجتماعی*، ۱۱، ۱۲۲-۱۵۰.
- ویسی، س. و گرجی ازندوبانی، ع. ا. (۱۳۹۸). حق بر سلامت در قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران. *پژوهشنامه تطبیقی دادپیشگان*، ۲(۲)، ۷۵-۱۰۶.
- Alan, B. (2017). Human rights and the environment: where next?. In *Challenges In International Human Rights Law* (pp. 765-794). Routledge.
- Boothby, W. H. (2020). *Weapons and the Law of Armed Conflict* (2nd ed.). Oxford University Press.
- Craig, P. (2021). *Administrative Law* (9th ed.). Oxford University Press
- CRPD. (2006). *Convention on the Rights of Persons with Disabilities*. United Nations
- Fathollahi, S., Yari, A., Fatemi, F., Ardalan, A., Bidarpoor, F., & Esmailnasab, N. (2020). Investigation of health-related consequences of landmine explosions during the past 4 decades (1979-2016): a retrospective cross-sectional
- study, Kurdistan, Iran. *Disaster medicine and public health preparedness*, 14(3), 322-328.
- Geneva International Centre for Humanitarian Demining (GICHD). (2021, 2022, 2023). <https://www.gichd.org>
- Henckaerts, J.-M., & Doswald-Beck, L. (2005). *Customary International Humanitarian Law: Volume I, Rules*. Cambridge University Press
- ICBL. (2023). *Landmine Monitor: Iran*. International Campaign to Ban Landmines.
- ICRC. (2016). *Assistance for Victims of Mines, Explosive Remnants of War and Other Explosive Devices*. Geneva: International Committee of the Red Cross.
- Nickel, J. W. (1987). *Making sense of human rights: Philosophical reflections on the universal declaration of human rights*. Univ of California Press.
- Norwegian People's Aid. (2022). *Clearing the Mines: Mine Action Review 2022*. Retrieved from https://www.npaid.org/files/Publications/Mine-Action-and-Disarmament/5268_NPA_Clearing_the_Mines_2022_Web_ART_LV.pdf
- Shue, H. (2020). *Basic rights: Subsistence, affluence, and US foreign policy*. Princeton University press.
- Soroush, A. R., Flahati, F., Zargar, M., Soroush, M. R., Khateri, S., & Khaji, A. (2010). Women pose innocent victims of landmines in postwar Iran. *Iranian journal of public health*, 39(1), 32.
- Steiner, H. J., Alston, P., & Goodman, R. (2013). *International Human Rights: The Successor to International Human Rights in Context*.
- Tomuschat, C. (2014). *Human rights: between idealism and realism*. Oxford University Press.
- United Nations Human Rights Committee. (2018). *General Comment No. 36 on Article 6 of the ICCPR*.
- UNMAS. (2020). *International Mine Action Standards (IMAS)*.

human rights: *Philosophical reflections on the Universal Declaration of Human Rights*. University of California Press.

Norwegian People's Aid. (2022). *Clearing the mines: Mine Action Review 2022*. https://www.npaid.org/files/Publications/Mine-Action-and-Disarmament/5268_NPA_Clearing_the_Mines_2022_Web_ART_LV.pdf

Ramazani Ghavamabadi, M. H. (2013). Environmental protection in the constitutional law of the Islamic Republic of Iran. *Public Law Research*, 18(63), 93–140. (in Persian)

Rousseau, J.-J. (2018). *The social contract* (E. Shakibapour, Trans.; 2nd ed.). Tehran: Donya-ye Ketab. (in Persian)

Sharifi Tarazkouhi, H. (2004). An introduction to the theoretical foundations of human rights. *Comparative Law Biannual Journal*, 7(46), 5–30. (in Persian)

Shue, H. (2020). *Basic rights: Subsistence, affluence, and U.S. foreign policy*. Princeton University Press.

Soroush, A. R., Flahati, F., Zargar, M., Soroush, M. R., Khateri, S., & Khaji, A. (2010). Women as innocent victims of landmines in postwar Iran. *Iranian Journal of Public Health*, 39(1), 32–38.

Steiner, H. J., Alston, P., & Goodman, R. (2013). *International human rights: The successor to international human rights in context*. Oxford University Press.

Tomuschat, C. (2014). *Human rights: Between idealism and realism*. Oxford University Press.

United Nations Human Rights Committee. (2018). *General Comment No. 36 on Article 6 of the International Covenant on Civil and Political Rights*.

UNMAS. (2020). *International Mine Action Standards (IMAS)*. United Nations Mine Action Service.

Veisi, S., & Gorji Azandaryani, A. A. (2019). The right to health in the Constitution of the Islamic Republic of Iran. *Comparative Journal of Judicial Studies*, 2(2), 75–106. (in Persian)

Williams, J. (1995). Landmines: A global socioeconomic crisis. *Social Justice*, 22(4), 97–113.

Williams, J. (1995). Landmines: A global socioeconomic crisis. *Social Justice*, 22(4) (62), 97–113.

References [In Persian]

Akbarineh, P. (2012). Prohibition of abuse of real rights in the Iranian Civil Code. *Fiqh and Foundations of Islamic Law (Islamic Azad University)*, 4(12–13), 24–37. (in Persian)

Alan, B. (2017). Human rights and the environment: Where next? In *Challenges in international human rights law* (pp. 765–794). Routledge.

Bigzadeh, E. (1997). Landmines: From necessity to humanitarianism. *Legal Research Quarterly*, 1(19–20), 227–258. (in Persian)

Boothby, W. H. (2020). *Weapons and the law of armed conflict* (2nd ed.). Oxford University Press.

Craig, P. (2021). *Administrative law* (9th ed.). Oxford University Press.

CRPD. (2006). *Convention on the Rights of Persons with Disabilities*. United Nations.

Fathollahi, S., Yari, A., Fatemi, F., Ardalani, A., Bidarpoor, F., & Esmailnasab, N. (2020). Investigation of health-related consequences of landmine explosions during the past four decades (1979–2016): A retrospective cross-sectional study, Kurdistan, Iran. *Disaster Medicine and Public Health Preparedness*, 14(3), 322–328.

Geneva International Centre for Humanitarian Demining (GICHD). (2021–2023). *GICHD official website*. <https://www.gichd.org>

Henckaerts, J.-M., & Doswald-Beck, L. (2005). *Customary international humanitarian law: Volume I, Rules*. Cambridge University Press.

ICBL. (2023). *Landmine Monitor: Iran*. International Campaign to Ban Landmines.

ICRC. (2016). *Assistance for victims of mines, explosive remnants of war and other explosive devices*. International Committee of the Red Cross.

Jalali, A. (2022). Specific guarantees of fundamental rights with emphasis on foreign and international models and addressing gaps in Iran's legal system. *Public Law Studies Quarterly*, 52(4), 1953–1968. (in Persian)

Kazemi, P., & Bashiri, A. (2019). Mechanisms for guaranteeing fundamental human rights in Iran's public legal system. *Islamic Human Rights Studies*, 8(16), 119–140. (in Persian)

Nickel, J. W. (1987). *Making sense of*